

UDK 911.375.4(497.6)

HIJERARHIJA CENTRALNIH NASELJA ZAPADNE HERCEGOVINE

VJEKOSLAV ŠIMUNOVIĆ

Izvadak:

Nakon prikupljana podataka i razmatranja pojedinih centralno-mjesnih funkcija u istraživanom području, one su razvrstane u razrede koji označavaju stupanj centraliteta. Izdvojeno je pet razreda: naselja bez centraliteta, naselja s nedostatnim centralitetom te naselja s prvim, drugim i trećim stupnjem centraliteta. Hijerarhijska struktura, odnosno stupnjevi centraliteta prilagođeni su području Zapadne Hercegovine.

Ključne riječi:

Zapadna Hercegovina; centralne funkcije; centralna naselja; geografija naselja

CENTRAL PLACE HIERARCHY IN WESTERN HERCEGOVINA

Abstract:

After the data about the central-place functions of the settlements in the Western-Hercegovinian county where collected, the functions were classified to reflect a certain degree of centrality. The hierarchy of settlements in the region is presented through five classes: settlements without centrality, settlements with insufficient centrality, and settlements of the first, second and third degree of centrality.

Key words:

Western Hercegovina; central-place functions; central-place hierarchy; geography of settlements

POJAMI PROSTORNI OBUHVAT ISTRAŽIVANOG PODRUČJA

Zapadna Hercegovina je područje koje se poklapa s područjem Zapadnohercegovačke županije u sklopu novije administrativno-teritorijalne podjele. To nije začudno kada se zna da je regija zarana jasno određena i društvenogeografski i prirodogeografski, a administrativne međe slijedile su dobro određene međe regije. Istraživano je

područje dio regionalne cjeline Niske Hercegovine, jedinog dijela mediteranskoga prostora koji pripada Bosni i Hercegovini. Niska Hercegovina (spominje se i kao Donja, Jadranska i sl.) se kao regija izdvaja u općim regionalnogeografskim razmatranjima kao prostor oko donje Neretve i njenih pritoka Trebižata, Bregave i Bune, te ponornica Ugrovače, Lištice i Trebišnjice. Prema A. MARKOTIĆU (1983.) Niska Hercegovina proteže se od jadranskog primorja kod

Neuma i hrvatske granice (granice Dalmacije) pa do izrazite međe prema središnjem planinskom prostoru (Visokoj Hercegovini) koja ide bilima: Dinara - Zavelim - Čvrstica - Čabulja - Prenj - Velež - Hrgud - Sitnica - Viduša. Tako omeđeno područje Niske Hercegovine obuhvaća 5946 km², odnosno 62,9% ukupne površine Hercegovine. Zapadna Hercegovina obuhvaća pak samo petinu regije Niske Hercegovine. Zapadna Hercegovina bitno se razlikuje od druge dvije subregije Niske Hercegovine, a to su dolina Neretve s nizom zavalu (Mostarska, Čapljinska, Hutovska) i istočna Niska Hercegovina.

Granice Zapadnohercegovačke županije prirodno su jasno određene na sjeveru gdje se poklapaju s vršnim grebenom Čabulje (1776 m), dijela Čvrstice (2225 m), Oštreca (1304 m) i Zavelima (1347 m). Na jugu i jugozapadu granica županije je državna granica prema Republici Hrvatskoj. Ova granica nije prirodna, već je pretežno određena nakon velikog rata između Turske i Mletačke Republike (1683.-1699.) kao Linea Grimani u sklopu Aquisto Nuovo i požarevačkim mirovnim ugovorom 1718. kada se Mletačka Republika pomiče dublje u unutrašnjost i zaustavlja na današnjoj graničnoj crti (Linea Mocenigo, odnosno Aquisto Nuovissimo). Tada je dobar dio zagorskog dijela jadranskog primorja ostao u sklopu Bosne i Hercegovine (dio današnje Hercegovine i Bosne tada se naziva "Turska Dalmacija"), što se svakako odrazilo i na razvoj naseljenosti i naselja. Primjerice, kako je istraživani prostor bio jedini dio mediteranske regije koji je ostao pod turskom vlašću do 1878. godine, u pojedinim naseljima Zapadnohercegovačke županije zadržali su se orijentalni utjecaji. Istočna granica Zapadnohercegovačke županije, prema Hercegovačko-neretvanskoj županiji uglavnom se poklapa sa zapadnim rubom doline Neretve, osim na području današnje općine Čapljina gdje presjeca dolinu Trebižata.

PRETHODNA ISTRAŽIVANJA I METODOLOGIJA

U geografskoj literaturi nedostaje radova kojima je područje istraživanja Zapadna Hercegovina. Do sada nije objavljen rad koji bi se bavio centralnim funkcijama na istraživanom području kao središnjom temom. Od geografskih radova koji su nešto bliži toj tematici to su uglavnom radovi koji su se bavili regionalizacijom na razini bivše SFRJ ili BiH. Naime, izdvajanje pojedinih regija u pojedinim radovima povezano je s područjem utjecaja pojedinih centara. Pritom, prvi nacrt dvojne "pokrajinsko fiziognomične" i "ekonomsko funkcionalne" regionalizacije Slovenije S. ILEŠIĆA (1958.) označuje početak regionalizacije dijelom i na temelju centraliteta. Pionirski radovi na tom području su radovi I. VRIŠERA (1968., 1972.) u kojima se utvrđuju utjecajna područja pojedinih gradova, odnosno osnova za regionalizaciju na gravitacijskom principu. Kanije je koncept "nodalno-funkcionalne regionalizacije", odnosno time i hijerarhijske diferencijacije mreže centara razvijao V. Rogić (neki radovi: ROGIĆ, 1962., 1973., 1984.) od 1962. na dalje, međutim uglavnom na razini Hrvatske. Na razini Bosne i Hercegovine T. KANAET (1954.) izdvaja "prirodno geografske oblasti". Skupina autora je 1969. objavila i podrobniju regionalizaciju BiH na temelju polarizacijskih centara razvoja. Nodalno-regionalnu strukturu BiH iznosi i PAPIĆ (1977.). Međutim, treba reći da su ti radovi ipak obuhvaćali cjelokupna republička područja, pa zapravo ne kazuju mnogo o centralitetu na razini Hercegovine, a posebno Zapadne Hercegovine. Stoga se pri izradi ovoga rada autor ugleda na postojeće radove o centralitetu naselja, prvenstveno iz Hrvatske.

Teorija centralnih naselja nastala je i razvijala se nizom već klasičnih radova, počevši od H. von Thünera i njegova djela *Der isolierte Staat...* iz 1826., pa do prvih

suvremenih postavki u djelu W. CHRISTALLERA (1933.) i značajnih doprinosa kasnijih istraživača (primjerice: LÖSCH (1944.), TUOMINEN (1949.), BERRY i GARRISON (1958.), DAVIES (1967.), BOBEK (1967.), SCHÖLLER (1972.) i dr.

U geografskoj literaturi na hrvatskom jeziku centralnim naseljima bavili su se I. CRKVENČIĆ (1976.) na razini Hrvatske, te na razini pojedinih regija Hrvatske P. NOVOSELŽIĆ (1986.), S. LACI (1979.; magistarski rad iz 1976.) te A. MALIĆ (1980., 1981., 1982., 1983., 1991., 1992., 1993. i 1993.). Od Malićevih radova posebno se izdvaja njegova doktorska disertacija gdje obrađuje centralna naselja središnje Hrvatske.

Polazište u teoriji centralnih naselja jest da je centralno (središnje) mjesto naselje koje osigurava opskrbu i usluge za stanovništvo samog naselja i njegove šire ili uže okolice. Uže ili šire područje koje potpada pod utjecaj pojedinog centralnog naselja predstavlja sferu njegova gravitacijskog utjecaja (VRESK, 1986.). M. Vresk nadalje navodi: "Sva centralna naselja nemaju, međutim, jednaku važnost, to ovisi o broju i vrstama centralnomjesnih funkcija u naselju. S obzirom na to centralna se naselja mogu kategorizirati na više stupnjeva centraliteta. Broj stupnjeva centralnih naselja ovisi o broju naselja, odnosno o veličini prostora u kojem se vrši kategorizacija centralnih naselja. Između centralnih naselja postoji funkcionalna hijerarhija...". I VRESK (1986., 1990.) i CRKVENČIĆ (1976.) navode da jedinstvenih kriterija nema, odnosno da kriteriji određivanja hijerarhije centralnih naselja moraju biti prilagođeni uvjetima sredine. Centralna naselja se u osnovnom modelu određuju tako da se za svaki stupanj odrede osnovne centralne funkcije (to su funkcije iz polja uprave, sudstva, trgovine, usluga, školstva, zdravstva, kulture i sl.). Stvaranje centralnih naselja odražava razvojnu diferencijaciju naselja u sklopu određena područja. Njihov

broj, struktura i kakvoća dobro odražavaju razvojne tendencije u naseljenosti ali i gospodarske tokove u prostoru. Dakle, hijerarhijska mreža centralnih naselja pod neposrednim je utjecajem društveno-gospodarstvenih prilika i zbog toga je promjenljiva kategorija. Zato i ne postoji jedinstveni i trajni model prostorne organizacije centralnih naselja, već je neophodno tu mrežu proučavati u prostoru poznavajući regionalne specifičnosti. To je od velikog značaja i za racionalno usmjeravanje regionalnog razvoja.

U radu je, osim podataka prikupljenih iz službenih izvora, korištena i metoda upitnika (anketiranja). Odgovarajući upitni list sastavio je i upitnik proveo autor tijekom 1996. godine. Time su prikupljeni podaci koji govore o tome u kojim naseljima mještani nekog naselja zadovoljavaju neke svoje potrebe, odnosno koriste pojedinu funkciju. V. ROGIĆ (1984.) naglašava: "Dok su spoznaje teritorijalnih kompetencija centralnih ustanova, institucija i službi relativno dostupne, za drugi vid spoznaje 'spontane gravitacije' neophodna je raznovrsna i brojna dokumentacijska građa osnovana na anketiranju". No istodobno Rogić upozorava na ograničenost važnosti tako prikupljenih podataka.

UTJECAJ PRIRODNE OSNOVE NA RAZVOJ NASELJA I NASELJENOSTI

U razvoju naseljenosti i naselja Zapadne Hercegovine prirodogeografska obilježja imaju važnu ulogu. Pretežno vapnenački sastav terena koji je dugotrajnim stočarenjem u prošlosti obešumljen i pretvoren u krške pašnjake i goleti, nesumnjivo su osnovni razlog da su najvažnija središta življenja vezana za zavale u kršu. Na krškim zaravnima (Brotinjo) i uzvišenjima gustoća naseljenosti je mala. Prema tome, bitno obilježje naseljenosti istraživanog prostora jest da su naselja nastala na dodiru polja i

padine gorskih uzvišenja i zaravni, na ocjeditom terenu s obzirom na redovita plavljenja polja. Smještaj naselja jest dakle odraz mogućnosti kombinacije gospodarstvenog iskorištavanja u osnovi dviju različitih prirodogeografskih cjelina. Rubni smještaj naselja i prirodna osnova bitno su utjecale i na razvoj prometnica, i na tip naselja. Sve važnije prometnice izgrađene su u prošlosti, po rubnim pojasi, što je također uvjetovalo nizni karakter većine naselja. Izdvojenost pojedinih zavalu u kršu naglasili su i veliko značenje najpovoljnijih prijevoja u međusobnom povezivanju (Žrnovnica - Mostar i Široki Brijeg, Vranić - Široki Brijeg i Posušje, Lipovice - Grude i Posušje te prijevoj Medovići - Grude i Široki Brijeg).

U prirodogeografskom smislu istraživano područje je razmjerno homogeno, pa je presudan utjecaj na regionalizaciju imao reljef. Stoga možemo razlikovati slijedeće manje regionalne cjeline unutar Zapadne Hercegovine: 1) Čvrsnica, 2) Čabulja, 3) greda Zavelim - Oštra Kosa, 4) niz udolina Ričine - Posuško polje - Mostarsko blato s udolinom Ugrovače, 5) zaravan Cere i gorske grede Trtla, 6) Bekijsko polje sa zaravnima Borajna i Kosmaj, 7) zavalu Ljubuškog s dolinom Tihaljine i gorskom gredom Ljubeč. Svaka od spomenutih prirodogeografskih cjelina razlikuje se ne samo po svojim prirodnim obilježjima, već i po ulozi u organizaciji prostora. U načelu, zavalu i udoline predstavljaju osnovne centre okupljanja

Tab. 2. - Razmještaj stanovništva općina Zapadnohercegovačke županije prema nadmorskoj visini, 1991. godine

Tab. 2 - The population distribution in communes of Western-Herzegovinian county according to height categories, in 1991

Područje	Ukupan broj stanovnika	do 199 m broj stanov.	%	200 do 499 m broj stanov.	%	500 do 999 m broj stanov.	%
Grude	16358	2120	12,9	13968	85,5	270	1,6
Ljubuški	28340	26943	95,1	1397	4,9	-	-
Posušje	17134	-	-	655	3,8	16479	96,2
Široki Brijeg	27180	-	-	25355	93,2	1825	6,8
Županija	89012	29063	32,6	41375	46,4	18574	23,0

Izvor: Popis stanovništva 31. III. 1991. god., zemljovid

Tab. 1. - Površina, broj stanovnika i gustoća naseljenosti općina Zapadnohercegovačke županije 1991. godine

Tab. 1 - Area, population number and density in communes of Western-Herzegovinian county in 1991

Područje	površina u km ²	broj stanovnika	gustoća (st/km ²)
Grude	218	16358	75,0
Ljubuški	289	28340	98,1
Posušje	372	17134	46,1
Široki Brijeg	388	27180	70,1
Županija	1267	89012	70,3

Izvor: Popis stanovništva 31. III. 1991. god.

u gospodarstvenom, demografskom, urbanom i političkom životu istraživanog područja. U skladu s tim je i administrativno-teritorijalna podjela prostora obilježena postojanjem četiriju općina (tab.1) koje se vežu za određene zavalu: općina Široki Brijeg za zavalu Mostarskog blata s udolinom Ugrovače, općina Posušje za Posušku zavalu s udolinom Ričine, općina Grude za zavalu Bekijskog polja i veći dio udoline Tihaljine te općina Ljubuški za istoimenu zavalu. Sav ostali prostor (uzvišenja, grede, planinski masivi i hrptovi) ovisno od položaja participira kao periferija u pojedinoj općini. Ti nekada tradicionalno stočarski krajevi danas su gotovo potpuno opustjela područja. Tome u prilog govori i visinski razmještaj stanovništva Zapadnohercegovačke županije (tab. 2). Jasno je da je u općinama Grude i Široki Brijeg najviše stanovnika u visinskom razredu 200 - 499 m, zapravo na znatno

manjoj visini, ispod 300 metara, pri dnu polja. Dno Ljubuškog polja još je niže, pa je u tom slučaju najviše stanovnika u razredu do 200 metara nad morem. U Posušju je najviše stanovništva u razredu 500 - 999 metara nadmorske visine, međutim i tu treba voditi računa da je najveći dio polja, a time i naselja na visinama 500 - 700 metara. U odnosu na podneblje, treba još istaknuti da su južnije općine, Ljubuški i Grude, pod većim utjecajem sredozemne klime, a imaju uz to i veći udio poljoprivrednih površina, što se odrazilo i na veću poljoprivrednu gustoću stanovništva.

REZULTATI I RASPRAVA

1. Pojedinačne funkcije

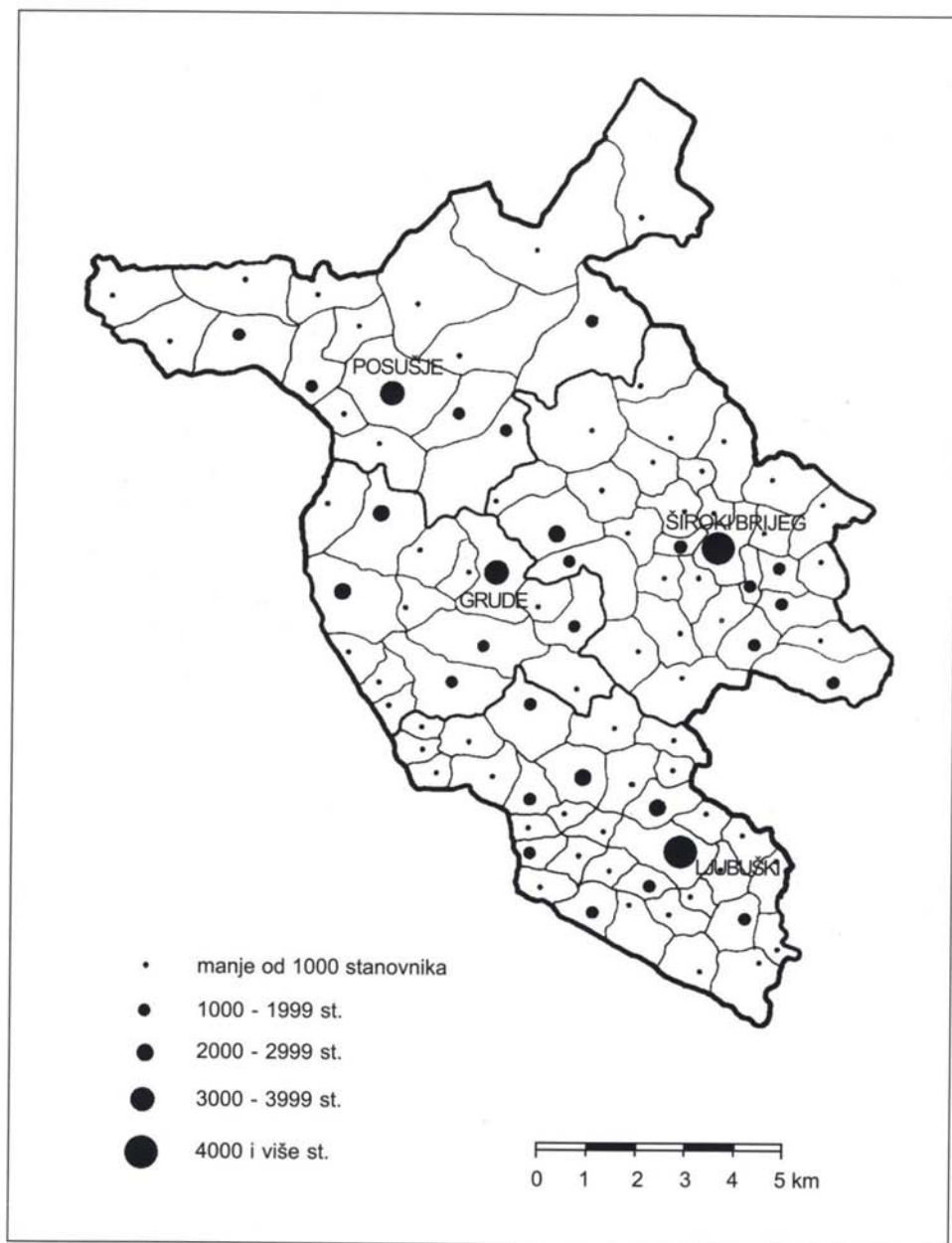
Kao polazna osnova u ocjenjivanju centraliteta izdvojene su osnovne funkcije (priлагоđene istraživanoj regiji), uglavnom iz tercijarnog i kvartarnog sektora djelatnosti. Podaci su prikupljeni iz službenih izvora i najvećim dijelom upitnikom.

Posebno su raščlanjeni podaci prikupljeni za svaku pojedinu funkciju. Kako je takvih funkcija bilo 32, neće ovdje biti detaljnije prikazane, već će se izdvojiti primjeri.

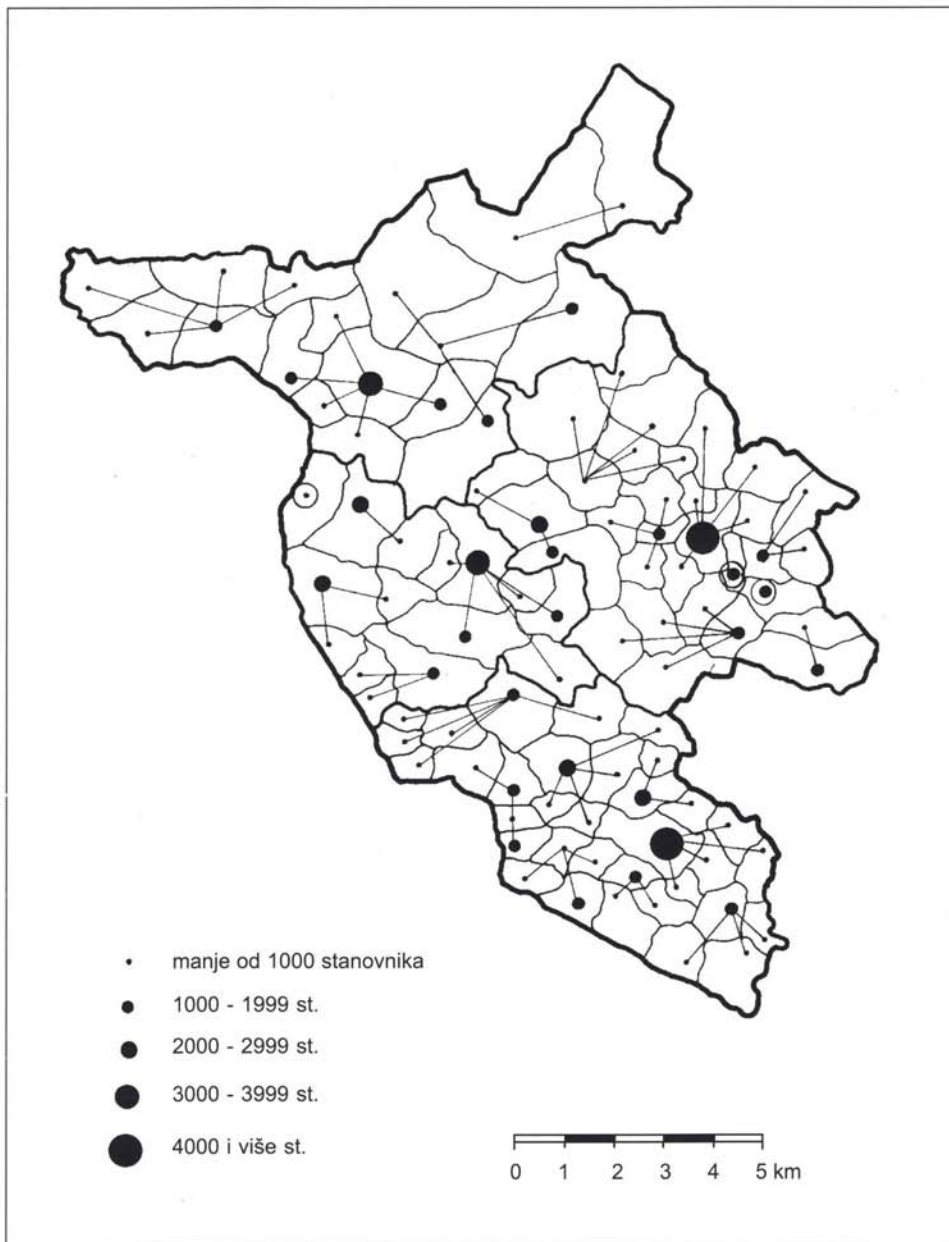
Kao prvi primjer uzmimo funkciju trgovine mješovitom robom. To je primjer usluge koja postoji u svakom pojedinom naselju Županije, dakle gravitacijsko područje naselja koje obnaša funkciju trgovine mješovitom zapravo ne prelazi granicu samog naselja. Centri trgovina mješovite robe raspoređeni su u prostoru na udaljenostima i manjim od jednog kilometra (sl. 1). Moglo bi se reći da gravitacijskog područja i nema, iako treba istaknuti da se u sklopu granica pojedinog naselja može naći više jasno izdvojenih naselja (pa se i od popisa do popisa broj naselja mijenjao). Zaključno, trgovine mješovitom robom pokazuju najslabiji (nikakav) centralitete od svih razmatranih funkcija.

Navedimo još jedan primjer funkcije koja spada u red razmjerno niskog stupnja centraliteta. To su trgovine potrepštinama za poljoprivredu. One stanovništvo opskrbljuju poljoprivrednim oruđem, sjemenom, zaštitnim sredstvima i sl. U istraživanom području ima 26 naselja s navedenom centralnom funkcijom. Prosječna površina gravitacijskog područja jednog centra iznosi 48,7 km², s prosječno 3,7 naselja po jednom centru, odnosno 3 424 stanovnika u gravitacijskom području funkcije. Broj centara s trgovinom poljoprivrednih potrepština po općinama je neravnomjeran (tab. 3, sl. 2). Budući da su općine Ljubuški i Grude poljoprivredno usmjerenije, razumljivo je da je broj centara s navedenom centralnom funkcijom veći. Najveći broj centara s trgovinom poljoprivrednim potrepštinama ipak bilježi općina Široki Brijeg. Razlog tomu, međutim, nije toliko u opsegu poljoprivredne proizvodnje, koliko zbog trgovine s drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, i to izvan međa Zapadnohercegovačke županije. Najmanji broj centara opisane centralne funkcije bilježi općina Posušje, što je i logično s obzirom na prirodno-geografske uvjete, odnosno manju poljoprivrednu proizvodnju (male površine obradivog zemljišta, nepovoljniji uvjeti podneblja, malo poljoprivrednog stanovništva).

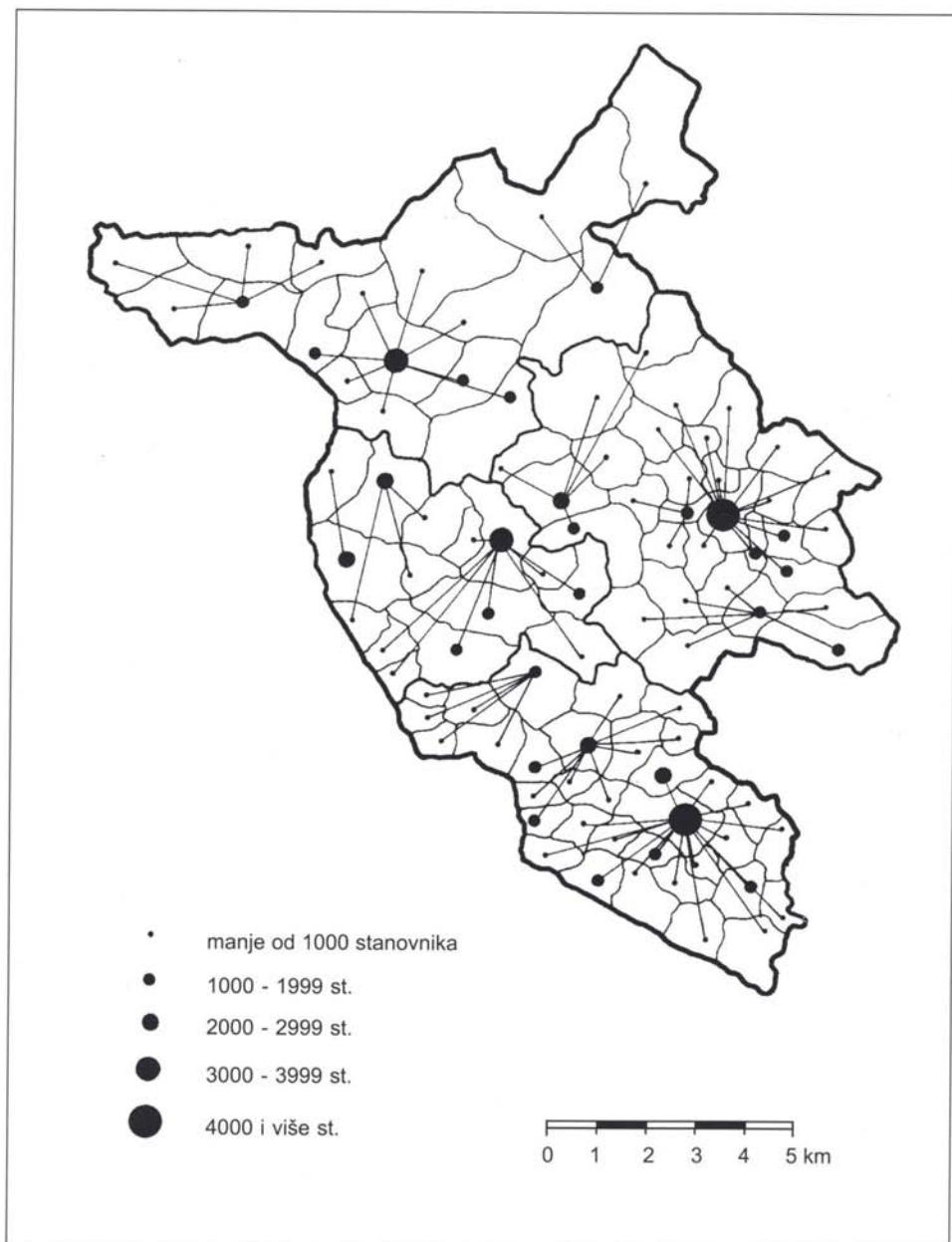
Za primjer razmotrimo i jediničnu centralnu funkciju trgovine obućom i odjećom, ponovno iz sfere trgovine. Ta je funkcija jače centralizirana (tab. 4, sl. 3). Veći broj stanovnika koji gravitiraju jednom centru date funkcije ima općina Ljubuški, no ona je i izrazito najgušće napučena općina (98,1 st/km²). Mnogo je zanimljivije da u općini Grude ova funkcija ima bitno manji stupanj centraliteta, što bi se moglo pripisati trgovačkim uslugama za susjednu Hrvatsku, ali i određenim posebnostima u pravilu reda veličine naselja u općini Grude. Naime, u toj je općini specifično odstupanje od idelanog niza veličine gradova (gdje je veličina

Sl. 1. - Naselja i općine Zapadnohercegovačke županije prema popisu 1991. godine
Fig. 1 - Settlements and communes in Western-Hercegovinian county, in 1991

Sl. 2. - Naselja Zapadnohercegovačke županije prema centralnoj funkciji trgovine poljoprivrednim potrepštinama
Fig. 2 - Settlements of Western-Herzegovinian county according to central function of stores of agricultural goods

Sl. 3. - Naselja Zapadnohercegovačke županije prema centralnoj funkciji trgovine obuće i odjeće
Fig. 3 - Settlements of Western-Herzegovinian county according to central function of stores of clothes and shoes

Tab. 3. - Općine Zapadnohercegovačke županije prema funkciji trgovine poljoprivrednim potrepštinama
 Tab. 3 - *Communes in Western-Herzegovinian county according to central function of stores of agricultural goods*

Područje	broj naselja s funkcijom	broj naselja ukupno	broj naselja po centru	prosječno po centru broj stanov.	prosječno po centru površina (km ²)
Grude	5	15	3,0	3272	43,6
Ljubuški	8	34	4,3	3543	36,1
Posušje	4	17	4,3	4284	93,0
Široki Brijeg	9	31	3,4	3020	43,1
Županija	26	97	3,7	3424	48,7

Izvor: Upitnik za centralne funkcije naselja Zapadnohercegovačke županije i popis stanovništva 31. III. 1991. god

Tab. 4. - Općine Zapadnohercegovačke županije prema funkciji trgovine obuće i odjeće
 Tab. 4 - *Communes in Western-Herzegovinian county according to central function of stores of clothes and shoes*

Područje	broj naselja s funkcijom	broj naselja ukupno	broj naselja po centru	prosječno po centru broj stanov.	prosječno po centru površina (km ²)
Grude	3	15	5,0	3452	72,6
Ljubuški	3	34	11,5	9021	96,3
Posušje	3	17	5,6	5711	124,0
Široki Brijeg	4	31	7,8	6519	97,0
Županija	13	97	7,5	6847	97,5

Izvor: Upitnik za centralne funkcije naselja Zapadnohercegovačke županije i popis stanovništva 31. III. 1991. god.

(populacija) nekog grada N u nizu određena veličinom (populacijom) najvećega grada podjeljenom s rangom grada N). Prvih 6 naselja pokazuje mnogo blaže razlike (svako prema slijedećem) od idealne. Sam broj stanovnika pojedinog naselja nije samo posljedica njegovih centralnih funkcija, već istodobno i utječe na dobivanje pojedinih centralnih funkcija (npr, pošte, škole, trgovine).

Za primjer funkcija s velikom centralizacijom navodimo centralne funkcije postojanja doma zdravlja, srednje škole, kinematografa, suda, te banke i osiguravajućeg zavoda. Budući da navedene centralne funkcije u svakoj općini ima po jedno naselje, općinsko središte, navodimo ih skupno.

2. Hijerarhija centralnih naselja

Pregled svih razmatranih centralnih funkcija dat je u tablici 5., s brojem centara s

odgovarajućom funkcijom, prosječan broj gravitirajućih naselja, broj stanovnika, te prosječna pripadajuća površina. Funkcije su razvrstane na trgovačke, uslužne, obrazovno-kulturne, zdravstvene i upravne.

Nakon prikupljana podataka i razmatranja pojedinih funkcija, one su razvrstane u razrede koji označavaju stupanj centraliteta. Izdvojeno je pet razreda (tab. 6).

U prvi razred uključene su funkcije trgovine mješovitom robom i područne (četverogodišnje) škole. Ovaj razred poslužio je odvajanju onih naselja koja ipak imaju neku centralnu ulogu, ali ipak nisu naselja 1. stupnja centraliteta. Naselja u ovom razredu nazvali smo naseljima s nedostatnim centralitetom. Drugi razred, odnosno 1. stupanj centraliteta, uz prethodne uključuje od upravnih funkcija župni ured, od usluga servisiranje automobila i poljoprivrednih strojeva te trgovine poljoprivrednih

Tab. 5. - Pregled pokazatelja centraliteta pojedinih funkcija za naselja Zapadnohercegovačke županije
Tab 5 - Central functions and their average centrality in Western-Hercegovinian county

Funkcija	prosječne veličine gravitacijskog područja jednog centra			
	broj centara	broj naselja	broj stanov.	površina (km ²)
Trgovine mješovite robe	97	1	917,6	13,1
Trgovine poljoprivrednih potrepština	26	3,7	3423,5	48,7
Trgovine kućanskih uređaja	16	6,1	5563,3	79,2
Trgovine odjeće i obuće	13	7,5	6847,1	97,5
Trgovine satova i nakita	13	7,5	6847,1	97,5
Trgovine namještaja	9	10,8	9890,2	140,8
Prodaja ratarskih proizvoda	6	16,2	14835,3	211,2
Prodaja stočarskih proizvoda	11	8,8	8092	115,2
Servisiranje poljodjelskih strojeva	27	3,6	3296,7	46,9
Servisiranje automobila	27	3,6	3296,7	46,9
Frizersko-brijačke usluge	12	8,1	7417,7	105,6
Servisiranje kućanskih uređaja	14	6,9	6358	90,5
Banke i štedionice	4	24,3	22253	316,8
Usluge osiguravajućih društava	4	24,3	22253	316,8
Područna (četverogodišnja) škola	22	4,4	4046,0	57,6
Osnovna (osmogodišnja) škola	15	6,5	5934	84,5
Srednja škola	4	24,3	22253	316,8
Viša i visoka škola	1	97	89012	1267,0
Kinematografi	4	24,3	22253	316,8
Kazališta	1	97	89012	1267,0
Ambulanta primarne zdrav. zaštite	14	6,9	6358	90,5
Domovi zdravlja	4	24,3	22253	316,8
Bolnice i klinike	1	97	89012	1267,0
Župni ured	23	4,2	3870,1	55,1
Matični ured	17	5,7	5236	74,5
Općinski sud	4	24,3	22253	316,8
Osnovni sud	4	24,3	22253	316,8
Viši sud	1	97	89012	1267,0
Biskupija	1	97	89012	1267,0

Izvor: Uпитnik za centralne funkcije naselja Zapadnohercegovačke županije i popis stanovništva 31. III. 1991. god.

potrepština. Drugi stupanj centraliteta uključuje i funkcije trgovina robom za srednjoročne i dugoročne potrebe stanovništva (trgovine kućanskih aparata, obuće i odjeće, ura i nakita), zatim osmogodišnju školu, matični ured i zdravstvenu ambulantu primarne zaštite, čvornu telefonsku centralu i pružanje poštanskih usluga. Od usluga, naselja 2. stupnja moraju pružati frizersko-brijačke usluge i servise kućanskih uređaja. Treći stupanj centraliteta mora uključivati i slijedeće funkcije: općinski sud ili osnovni sud, dom zdravlja, srednja škola, banka, usluge osiguranja, kino, trgovinu namještaja,

sajam ratarskih i stočarskih proizvoda. Ostale funkcije (više i visoke škole, bolničko i kliničko liječenje, viši sudovi, tranzitne telefonske centrale, kazališta i biskupije) ne mogu se zadovoljiti u sklopu granica istraživanog područja. Najbliži centar koji ih zadovoljava jest Mostar u susjednoj županiji. Znakovito je da Mostar dijeli dio funkcija najvišega reda s većim središtima u Republici Hrvatskoj, posebice Zagrebom i Splitom. Uпитnik je pokazao gravitacijsku usmjerenost po pitanjima višeg i visokog obrazovanja te bolničkog i kliničkog liječenja prema Zagrebu i Splitu, usprkos blizine Mostara.

Tab. 6. - Razredi funkcija prema stupnju centraliteta naselja Zapadnohercegovačke županije.
 Tab. 6 - Classification of central-place functions according to the degree of centrality for settlements of Western-Herzegovinian county

Razred	Stupanj centraliteta	Funkcije
prvi	s nedostatnim centralitetom	Trgovine mješovite robe Područna (četverogodišnja) škola
drugi	1. stupanj	Trgovine poljoprivrednih potrepština Servisiranje poljodjelskih strojeva Servisiranje automobila
treći	2. stupanj	Župni ured Trgovine kućanskih uređaja Trgovine odjeće i obuće Trgovine satova i nakita Pošta Čvorna centrala Matični ured Osnovna (osmogodišnja) škola Ambulanta primarne zdrav. zaštite Frizersko-brijačke usluge Servisiranje kućanskih uređaja
četvrti	3. stupanj	Prodaja ratarskih proizvoda Prodaja stočarskih proizvoda Trgovine namještaja Općinski sud Osnovni sud Domici zdravlja Srednja škola Banke i štedionice Usluge osiguravajućih društava Kinematografi
peti	4. stupanj	Viša i visoka škola Kazališta Bolnice i klinike Viši sud Tranzitna centrala Biskupija

Valja posebno naglasiti da navedene stupnjeve (1 - 3) treba shvatiti samo kao hijerarhizaciju u sklopu Zapadnohercegovačke županije. To znači da su prilagođeni ovoj regiji, i ne mogu se izravno uspoređivati s nekim sustavima klasifikacije kakvi su dani na razini bivše Jugoslavije ili Bosne i Hercegovine ili Hrvatske.

2.1. Naselja bez centraliteta i naselja s nedostatnim centralitetom

Naseljima bez centraliteta (tab. 7) smatrana su sva ona naselja koja ne

zadovoljavaju obje funkcije iz prvog razreda, te koja nemaju nijednu funkciju iz trećeg razreda, iako mogu imati poneku funkciju iz drugog razreda funkcija. Takvih naselja je u istraživanom prostoru 55, odnosno 56,7% naselja, ali koja obuhvaćaju 31,7% stanovništva Županije, jer su to pretežno manja naselja.

Struktura naselja bez centraliteta (tab. 8) pokazuje da su u toj skupini najbrojnija naselja u središnja dva razreda a u nižim i višim razredima njihov broj opada. Očekivana je i slična struktura po udjelu stanovnika. Najveći udio stanovnika doista imaju

Tab. 7. - Naselja bez centraliteta i s nedostatnim centralitetom u Zapadnohercegovačkoj županiji 1991. god.
 Tab. 7 - Settlements without centrality and with insufficient centrality in Western-Herzegovinian county in 1991.

Općina	centralitet	br. naselja	udio (%)	br. stanovnika	udio (%)	prosječ. velič.
Grude	bez centraliteta	4	26,7	1355	8,3	338,8
	nedostatni centralitet	4	26,7	1563	9,6	390,8
	ukupno	8	53,3	2918	17,8	364,8
Ljubuški	bez centraliteta	21	61,8	9406	33,2	447,9
	nedostatni centralitet	9	26,5	9431	33,3	1047,9
	ukupno	30	88,2	18837	66,5	627,9
Posušje	bez centraliteta	9	52,9	4986	29,1	554,0
	nedostatni centralitet	4	23,5	4604	26,9	1151,0
	ukupno	13	76,5	9590	56,0	737,7
Široki Brijeg	bez centraliteta	21	67,7	12494	46,0	595,0
	nedostatni centralitet	4	12,9	3557	13,1	889,3
	ukupno	25	80,6	16051	59,1	642,0
Županija	bez centraliteta	55	56,7	28241	31,7	513,5
	nedostatni centralitet	21	21,6	19155	21,5	912,1
	ukupno	76	78,4	47396	53,2	623,6

Izvor: Upitnik za centralne funkcije naselja Zapadnohercegovačke županije i popis stanovništva 31. III. 1991. god.

Tab. 8. - Struktura naselja bez centraliteta u Zapadnohercegovačkoj županiji 1991. godine
 Tab. 8 - Settlement without centrality in Western-Herzegovinian county 1991

Veličina naselja	Naselja		Stanovništvo	
	broj	udio (%)	broj	udio (%)
do 200	7	12,73	822	2,91
201 do 300	10	18,18	2571	9,10
301 do 500	13	23,64	4886	17,30
501 do 700	13	23,64	8072	28,58
701 do 1000	6	10,91	4828	17,10
više od 1001	6	10,91	7062	25,01
Ukupno	55	100,00	28241	100,00

Izvor: Upitnik za centralne funkcije naselja Zapadnohercegovačke županije i popis stanovništva 31. III. 1991. god.

naselja u kategoriji 501 do 700 stanovnika. Neočekivan je razmjerno veći broj i napose velik udio stanovnika u naseljima s preko 1000 žitelja. Dakle, u Zapadnohercegovačkoj županiji postoje razmjerno velika naselja bez centraliteta. To su naselja Jare (1040 st.), Knešpolje (1110 st.), Gornji Mamići (1129 st.), Vinjani Gornji (1159 st.), Veljaci (1218 st.) i Lise (1406 st.). Uzrok je često taj, da su ta naselja vrlo blizu ili čak srasla s većim središtima. Primjerice vrlo blizu Širokom Brijegu

su naselja Lise i Knešpolje, u nastavku na glavnoj cesti prema Mostaru. Gornji Mamići blizu su Kočerina, koji ima ulogu drugog centralnog naselja općine Široki Brijeg. Jare su također u općini Široki Brijeg, i dijele neke funkcije s Uzarićima, a to je ujedno i jedno od većih naselja uz plodno polje (Mostarsko blato). Veljaci su razmjerno blizu Vitine, koja pak ima ulogu drugog naselja po centralitetu u općini Ljubuški. Vinjani nemaju mogućnost razvijanja centralnih funkcija jer su na cesti, razmjerno blizu i upravo između dva vodeća centralna naselja općine Posušje, Posušja i Vira. Što se tiče ovih naselja, ona neće zadobiti ulogu centralnih naselja ni ubuduće. Porast stanovnika može se očekivati u naseljima koja su vrlo blizu (ili srastaju) s vodećim središtima, primjerice Lise.

U sklopu Zapadnohercegovačke županije evidentirano je i 20 naselja s nedostatnim centralitetom. To su naselja koja zadovoljavaju obje funkcije prvog razreda (trgovina mješovitom robom i područna škola), kao i ona naselja koja imaju trgovinu mješovitom robom a nemaju područnu školu, no imaju barem jednu funkciju iz trećeg razreda (iz 2.

Tab. 9. - Struktura naselja nedostatnog centraliteta u Zapadnohercegovačkoj županiji 1991. godine
 Tab. 9 - Settlements with insufficient centrality in Western-Herzegovian county in 1991

Veličina naselja	Naselja		Stanovništvo	
	broj	udio (%)	broj	udio (%)
do 500	3	14,29	768	4,01
501 do 700	5	23,81	2888	15,08
701 do 1000	6	28,57	5347	27,91
1001 do 2000	6	28,57	7650	39,94
više od 2001	1	4,76	2502	13,06
Ukupno	21	100,00	19155	100,00

Izvor: Upitnik za centralne funkcije naselja Zapadnohercegovačke županije i popis stanovništva 31. III. 1991. god.

stupnja centraliteta). S obzirom na njihovu veću ulogu, ta naselja u prosjeku su nešto veća od onih bez centraliteta. Dok je kod naselja bez centraliteta prosječna veličina 513,5 st (medijalna 427 st.), naselja s nedostatnim centralitetom prosječne su veličine 912 st. (medijalna 850 st).

Standardna devijacija za niz naselja bez centraliteta iznosi 316,02 st., a s nedostatnim centralitetom iznosi 506,52 st., Dakle, među naseljima s nedostatnim centralitetom ima značajnih razlika. Tako su pojedina naselja izrazito mala, ali imaju neke centralne funkcije jer su položena rubno ili podalje od važnijih cesta (npr. u općini Grude Borajna s 295 st i Jabuka sa 70 st.). Osim toga, pojedina naselja zapravo su dio, produžetak, susjednih značajnijih centara. Primjerice Trn s 1274 st. u općini Široki Brijeg ima neke od svojih funkcija zahvaljujući tomu što praktično predstavlja predgrađe Širokog. Naselje Rastovača u općini Posušje s čak 1436 st. i brojnim centralnim funkcijama također predstavlja funkcionalno povezano predgrađe Posušja. Od manjih naselja takva su Otok s 549 st. u općini Ljubuški koji je praktično dio Vitine i Pocrte s 503 st. koje su na ulazu u Grude. Najveće naselje s nedostatnim centralitetom su Radišići (2502 st) u općini Ljubuški. Ovo se naselje, naime, nalazi

razmjerno blizu, a podjednako udaljeno od Ljubuškog i Vitine, s tim da nije na glavnoj cesti kao Proboj (769 st., također u razredu naselja s nedostatnim centralitetom). Zbog svog položaja se ne može očekivati da će Radišići i Proboj postati naselja sa značajnijim centralitetom.

Pri razmatranju odnosa veličine i centraliteta naselja treba povesti računa da je prikupljanje podataka o centralitetu obavljeno 1996. godine, te da, s obzirom na cijeli niz događaja (uključujući i ratne sukobe), podaci o broju stanovnika iz 1991. godine ne mogu u potpunosti odražavati stanje centralnih funkcija 1996. godine.

Najviše je naselja s nedostatnim centralitetom u općini Ljubuški (9 naselja), što čini gotovo polovicu svih naselja s nedostatnim centralitetom u Zapadnohercegovačkoj županiji prema podacima 1991. godine. To je tako ne samo zato jer općina Ljubuški ima ukupno najveći broj naselja (34 naselja), već dijelom i zbog razvijene poljoprivredne djelatnosti, odnosno naselja s brojnijim poljoprivrednim stanovništvom. Za razliku, u općini Široki Brijeg, koja se po broju naselja (31 naselje) približava općini Ljubuški, postoji samo 4 naselja s nedostatnim centralitetom.

Ukupno u naseljima bez centraliteta i s nedostatnim centralitetom (kakvih je u Zapadnohercegovačkoj županiji 76 ili 78,4% svih naselja) živi 53,2 % stanovništva Županije.

2.2. Naselja s centralitetom

Naselja s centralitetom u Zapadnohercegovačkoj županiji su razvrstana u 3 stupnja.

U Zapadnohercegovačkoj županiji je 1991. bilo 15 naselja koja su zadovoljila 1. stupanj centraliteta. Međutim, samo je 6 naselja prvog stupnja centraliteta imalo u potpunosti sve funkcije iz odgovarajućeg razreda funkcija. To su naselja Gorica i Drinovci u općini Grude, Klobuk u općini Ljubuški, Poklečani u općini Posušje, te

Tab. 10. - Naselja prvog i drugog stupnja stupnja centraliteta u Zapadnohercegovačkoj županiji 1991. godine.

Tab. 10 - Settlements of the first and second degree of centrality in Western-Herzegovinian county in 1991

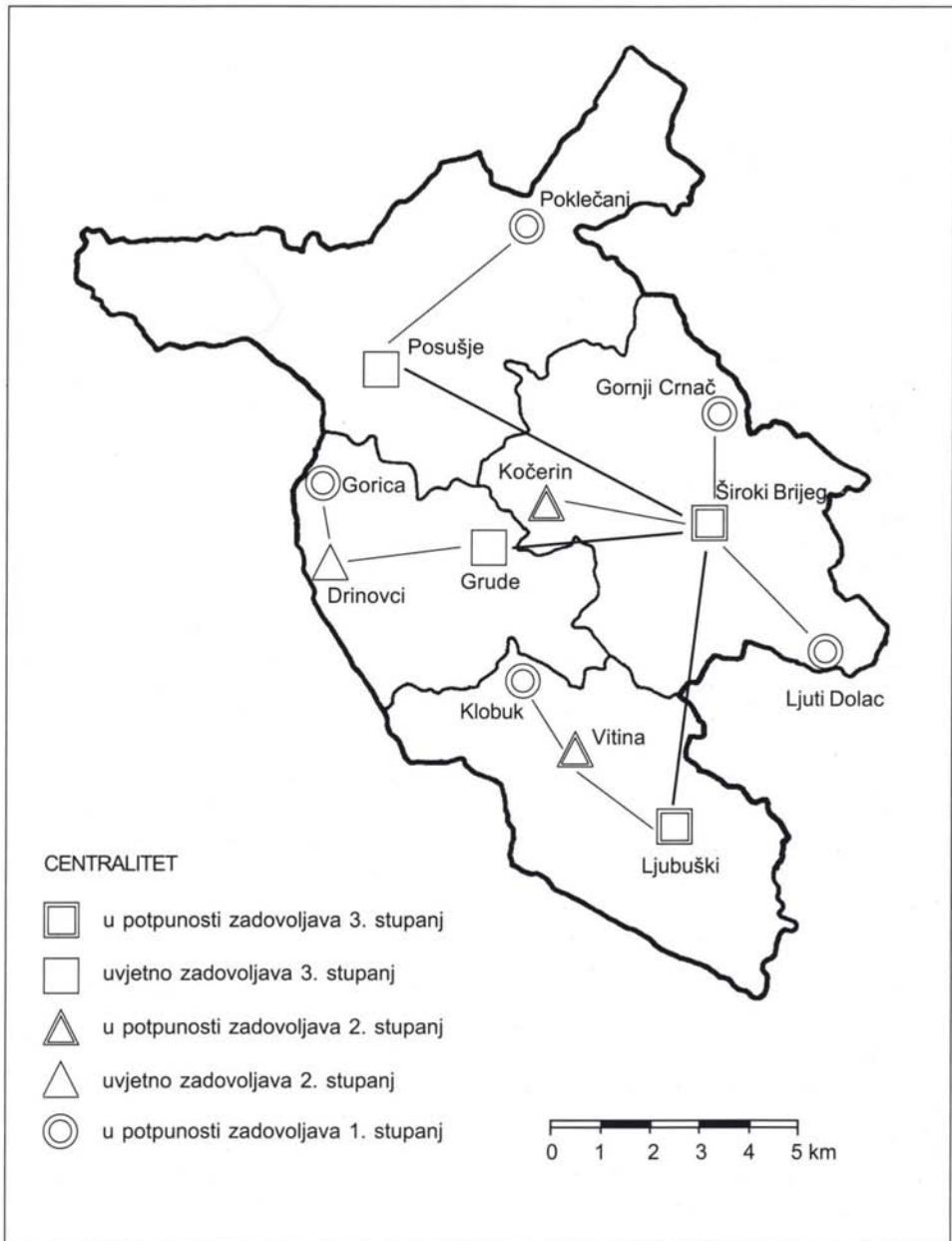
Općina	centralitet	broj naselja	udio (%)	br. stanovnika	udio (%)	prosječ. velič.
Grude	prvog stupnja	5	33,3	7905	48,32	1581,0
	drugog stupnja	1	6,7	2440	14,92	-
	ukupno	6	40,0	10345	63,24	1724,2
Ljubuški	prvog stupnja	2	5,9	3151	11,12	1575,5
	drugog stupnja	1	2,9	2154	7,60	-
	ukupno	3	8,8	5305	18,72	1768,3
Posušje	prvog stupnja	3	17,6	3631	21,19	1210,3
	drugog stupnja	-	-	-	-	-
	ukupno	3	17,6	3631	21,19	1210,3
Široki Brijeg	prvog stupnja	4	12,9	4002	14,72	1000,5
	drugog stupnja	1	3,2	2088	7,68	-
	ukupno	5	16,1	6090	22,41	1218,0
Županija	prvog stupnja	14	14,4	18689	21,00	1334,9
	drugog stupnja	3	3,1	6682	7,51	2227,3
	ukupno	17	17,5	25371	28,50	1492,4

Izvor: Uпитnik za centralne funkcije naselja Zapadnohercegovačke županije i popis stanovništva 31. III. 1991. god.

Gornji Crnač i Ljuti Dolac u općini Grude. Drinovci su, pri tom, premješteni u viši stupanj centraliteta na osnovu rezultata istraživanja na terenu, njegove veličine (najveće od svih izdvojenih naselja ove skupine) i položaja u općini Grude. Dakle, ostaje 5 od 14 naselja koja zadovoljavaju sve funkcije za 1. stupanj centraliteta. Ostalih 9 naselja svrstana su u prvi stupanj centraliteta na osnovu brojnosti pojedinih centralnih funkcija višega reda koja, uvjetno rečeno, nadoknađuju manjak funkcija prvog stupnja centraliteta. To su naselja Donji Mamići, Ružići, Sovići i Tihaljina (općina Grude), Humac (općina Ljubuški), Broćanac, Vir (općina Posušje) Biogranci i Uzarići (općina Široki).

U istraživanom području 21% stanovnika živi u naseljima s prvim stupnjem centraliteta, a prosječna veličina naselja prvog stupnja centraliteta je oko 1334,9 stanovnika. Iza tih podataka kriju se različitosti po pojedinim općinama (tab. 10). Ljubuški kao općina najviše usmjerena na poljoprivredu ima najmanje centralnih naselja prvog

stupnja i najmanji udio stanovništva u tim naseljima od svih općina. Općina Ljubuški ujedno ima i najviše naselja s nedostatnim centralitetom. Može se zaključiti da je polarizacija u toj općini najmanje izražena 1991. godine. Stoga se nakon 1991. mogu očekivati bitne promjene, usmjerene na populacijsku centralizaciju, posebno u Ljubuški i Vitinu, što dijelom ovisi i o slabljenju utjecaja Vrgorca u Hrvatskoj. Izrazito je velik i broj i udio stanovnika u naseljima prvog stupnja centraliteta općine Grude. Tome pridonosi izdvojenost pojedinih naselja, te nagli porast broja stanovnika i koncentracija pojedinih funkcija (posebno trgovačkih i uslužnih) u pogranična naselja Gorica i Sovići. Može se očekivati njihov daljnji razvoj zahvaljujući dolasku mnogobrojnih kupaca iz bližih, ali i udaljenijih dijelova Hrvatske. U Širokom Brijegu je prosječna veličina naselja prvog stupnja centraliteta osjetno niža. Tomu je uzrok što je uvršteno naselje Gornji Crnač sa samo 473 žitelja. Međutim, to naselje obavlja funkcije za blisko veće naselje Donji Crnač s 804 žitelja,

Sl. 4. - Hijerarhija centralnih naselja Zapadnohercegovačke županije
Fig. 4 - Central-place hierarchy in Western-Herzegovinian county

koje je uvršteno u naselja bez centraliteta. Podsjećamo i na problem korelacije veličine naselja prema podacima iz 1991. i centraliteta prema podacima iz 1996. godine.

Po strukturi, najviše je naselja (6 naselja) prvog stupnja centraliteta u razredu od 1500 do 2000 stanovnika. Četiri naselja ima manje od 1000 stanovnika, tri od 1000 do 1500 stanovnika, a jedno naselje prvog stupnja centraliteta ima više od 2000 stanovnika.

Tri naselja pripadaju naseljima 2. stupnja centraliteta, Kočerini, Vitina i Drinovci. Kočerini je u općini Široki Brijeg i ima 2088 stanovnika, Vitina s 2154 stanovnika nalazi se u općini Ljubuški, a Drinovci s 2440 stanovnika, a jedno naselje prvog stupnja centraliteta ima više od 2000 stanovnika. Četiri naselja pripadaju naseljima 2. stupnja centraliteta, Kočerini, Vitina i Drinovci. Kočerini je u općini Široki Brijeg i ima 2088 stanovnika, Vitina s 2154 stanovnika nalazi se u općini Ljubuški, a Drinovci s 2440 stanovnika, a jedno naselje prvog stupnja centraliteta ima više od 2000 stanovnika.

Na taj način izdvojena su ukupno četiri naselja trećeg stupnja centraliteta, Široki Brijeg s 5039 žitelja, Ljubuški s 4198, te spomenuta naselja Posušje i Grude. Grude pritom fizionomski i funkcionalno najviše zaostaju za ostalim središtima trećeg stupnja. To je dijelom odraz granice što je podijelila polje u kršu. S druge strane, u svakom slučaju treba očekivati dalje izdvajanje Širokog Brijega od ostalih naselja u smislu sve veće koncentracije funkcija. Primjerice upravo traje izgradnja armirano-betonskog nogometnog stadiona sa športskim i poslovnim prostorima, građevinskog objekta oko prije postojećeg nogometnog igrališta s tribinama. Jednako tako uz zaobilaznicu Širokog Brijega ubrzano se razvija nova obrtničko-industrijska zona.

Dana hijerarhija svakako je samo trenutni presjek još uvijek dinamičnog procesa stvaranja hijerarhijske strukture razmjerno mlade županije.

Prikaz hijerarhije naselja prema zadanim načelima prikazan je na slici 4.

ZAKLJUČAK

Više je razloga poteškoća pri utvrđivanju hijerarhije centralnih naselja. Utjecaj prirodne osnove odražava se u izdvojenosti pojedinih manjih cjelina, koje su nedovoljno dobro prometno povezane. Dijelom utječe način izdvajanja naselja, posebno ponekad neopravdano izdvajanje naselja koja su u međuvremenu srasla s drugim naseljem. Intenzivni su procesi transformacije prostora, i oni još uvijek traju. Proces polarizacije tek se intenzivirao i ni u kom slučaju nije dovršen. U tom smislu treba voditi računa da su podaci o broju stanovnika iz 1991. godine, a o centralnim funkcijama iz 1996. godine. U međuvremenu su mnogi događaji utjecali na veličinu naselja. Utjecaj na hijerarhijski sustav centralnih naselja ima pogranični položaj dijelova Zapadnohercegovačke županije. Pojedina naselja su bilo pod utjecajem većih naselja u Hrvatskoj, bilo sama imaju određene funkcije koje služe poglavito stanovnicima iz Hrvatske. Određen utjecaj na razvoj naselja ima činjenica da se radi o emigracijskom kraju, na čiju transformaciju utječe pridonos povratnika ili kapitala emigranata. Oni često nastoje ulagati u naselje iz kojeg potječu, ponekad i s manje obzira prema infrastrukturnoj opremljenosti kao čimbeniku. Konačno, područje istraživanja nije dovoljno homogenizirano, odnosno jak je općinski ustroj, a tek će se u budućnosti jače osjetiti posljedice djelovanja vlasti i ustroja na razini Zapadnohercegovačke županije kao jedinstvena područja.

U budućim istraživanjima hijerarhije centralnih naselja na ovom području treba uzeti u obzir specifičnosti i još opreznije pristupiti izdvajanju centralnih funkcija. Primjerice, neke trgovačke ili obrtničke uslužne funkcije mogu biti posljedica pograničnog položaja ili razmjerno izoliranosti naselja. Za korekciju bi mogla poslužiti veličina naselja, ali treba pričekati nove i pouzdane podatke.

LITERATURA

- Berry, B. J. L., W. L. Garrison (1958.): Functional Bases of the Central Place Hierarchy. *Economic Geography* 34.
- Bobek, H. (1967.): Die Theorie der zentralen Orte in Industriezeitalter. *Deutsche Geographentag, Bad Godesberg*.
- Christaller, W. (1933.): Die zentralen Orte in Süddeutschland. *Jena-Darmstadt*
- Crkvenčić, I. (1976.): Statistička i funkcionalna klasifikacija naselja SR Hrvatske. *Knjiga Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske. Geografski institut PMF-a u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb*.
- Davies, E. K. D. (1967.): Centrality and the Central Place Hierarchy. *Urban Studies* 4.
- Ilešić, S. (1958.): Problemi geografskog rajoniranja ob primeru Slovenje. *Geografski vestnik*, vol. 29-30, Ljubljana.
- Kanaet, T. (1954.): Privredno geografske oblasti na području NR Bosne i Hercegovine. *Zbornik III. kongresa jugoslavenskih geografa 1953., Sarajevo*.
- Laci, S. (1979.): Centralna naselja Međimurja. *Radovi*, br. 14, GO PMF-a, Zagreb.
- Lösch, A. (1944.): Die räumliche Ordnung der Wirtschaft. *Jena*.
- Malić, A. (1980.): *Promet i centralna naselja, Zagreb*.
- Malić, A. (1981.): Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske. *GDH, Zagreb*.
- Malić, A. (1982.): Centralna naselja Podravine i Međimurja u Središnjoj Hrvatskoj. *Geographical Papers, Vol. 5, GO PMF-a, Zagreb*.
- Malić, A. (1983.): Die Abhängigkeit von Zentralfunktionen und Verkehrsverbindungen die Siedlungen in Mittelkroatien. *Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, München*.
- Malić, A. (1991.): Osnovne razvojne karakteristike centralnih naselja nižeg reda u Republici Hrvatskoj. *Radovi*, br. 26, GO PMF-a, Zagreb.
- Malić, A. (1992.): Centralne funkcije naselja unutrašnje Istre. *Acta Geographica Croatica, Vol. 27, GO PMF-a, Zagreb*
- Malić, A. (1993.): Političko-teritorijalni ustroj i centralitet naselja Republike Hrvatske. *Acta Geographica Croatica, Vol. 28, GO PMF-a, Zagreb*
- Malić, A. (1993.): Nodalno-funkcionalna organizacija Makarskog zaleđa. *Zbornik radova znanstvenog simpozija, Makarska*.
- Markotić, A. (1993.): Demografski razvitak Hercegovine. *Mostar*.
- Novosel-Žic, P. (1986.): Neki pokazatelji centralnomjesne organizacije otoka Krka. *Radovi*, br. 21, GO PMF-a, Zagreb.
- Papić, K. (1977.): Ekonomsko-geografske regije Bosne i Hercegovine. *Geografski pregled*, sv. XXI, Sarajevo.
- Rogić, V. (1962.): Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske. *Zbornik VI. kongresa geografa FLRJ, Ljubljana*.

- Rogić, V. (1973.): Regionalizacija Jugoslavije. Geografski glasnik, br. 35, Zagreb.
- Rogić, V. (1984.): Jednostavnost i fleksibilnost koncepta nodalno-funkcionalne regionalne diferencijacije SR Hrvatske. Geografski glasnik, br. 46., Zagreb.
- Schöller, P. (1972.): Zentralitätsforschung, Wege der Forschung Band CCCI.
- Skupina autora (1969.): Regionalizacija i centri društveno-ekonomskog razvoja u Bosni i Hercegovini. Ekonomski institut Ekonomskog fakulteta i Republički zavod za planiranje i ekonomska istraživanja, Sarajevo.
- Tuominen, O (1949.): Das Einflussgebiet der Stadt Turku in System der Einflussgebiete SW Finnlands. Fennia 71.
- Vresk, M. (1986.): Osnove urbane geografije. 3. prerađeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M. (1990.): Grad u regionalnom i prostornom planiranju. Školska knjiga, Zagreb.
- Vrišer, I. (1968.): Centralna naselja v Jugoslaviji. Ekonomska revija, XIX, sv 4, Ljubljana.
- Vrišer, I. (1972.): Vplivna območja jugoslavenskih mest in drugih središč. Filozofska fakulteta Univerze Ljubljana.

Summary

CENTRAL PLACE HIERARCHY IN WESTERN HERCEGOVINA

by VJEKOSLAV ŠIMUNOVIĆ

Western Hercegovina is a region corresponding with the area of the Western-Hercegovinian county (or canton) in the light of the new administrative division of Bosnia and Hercegovina.

In general, depressions (polje's) and valleys (and/or uvala's) are places of population concentration and economic, urban and political life of the investigated region. Accordingly the administrative - territorial division of the region is such that the four existing communes are corresponding to certain physical features: commune Široki Brijeg to the depression Mostarsko blažo with the valley Ugrovača, commune Posušje to Posušje depression with the Ričina valley, commune Grude to the depression Bekijsko polje and larger part of the Tihaljina valley and commune Ljubuški for the Ljubuški depression.

After the data about the central-place functions of the settlements in the Western-Hercegovinian county were collected, the functions were classified to reflect a certain degree of centrality. The hierarchy of settlements is presented through five classes: settlements without centrality, settlements with insufficient centrality, and settlements of the first, second and third degree of centrality.

It is necessary to point out that the degrees of centrality (1 - 3) are reflecting the hierarchy only in Western Hercegovina, i.e. they cannot be directly compared with the centrality degrees in some other works which were done on the level of (or based on the hierarchy structure of) former Yugoslavia or Bosnia and Hercegovina or Croatia.

There are more reasons why there are some problems in determination of the

central-place hierarchy. The influence of the environment is reflected in existence of several smaller, relatively isolated areas. In part there is an influence of the way in which the settlements are territorially determined. Sometimes there are independent settlements where there should not be. The processes of economic and physiognomic transformation are still going on. The polarization is to be continued. In this sense, it must be taken into account that the data on the size of the settlements are from the 1991 census, and the data on the central-place functions from the year 1996. In the meantime many events took place which influenced the size of the settlements. Certain influence on the central-place hierarchy structure in the region has the border character of parts of the county. Some settlements are thus influenced by the centres in Croatia, or they themselves have some functions primarily for the population in neighbouring Croatia. Certain importance for the development of the settlements has the fact that the region is an emigration region, and so the comebacks or the capital of the emigrants are influencing the transformation of the region. The emigrants or comebacks are often investing into the settlement of their origin, sometimes no matter what is the existing infrastructure like. Finally, there is one more factor influencing the central-place hierarchy - the investigated area is not enough homogenous, and all of the consequences of the formation of the Western-Hercegovinian county are yet to be seen.

The future investigations of the central-place hierarchy of the Western Hercegovina have to take regional characteristics into account and even more cautiously

determine the central functions necessary for a certain degree of centrality. For example, some functions in the sphere of trade or services can be the consequence of the

border position or the relative isolation of a settlement. The size of the settlement could be one of the correction factors, but new and accurate data have to be available.